
О.С. ОНИЩЕНКО

ВІДДІЛЕННЯ ІСТОРІЇ, ФІЛОСОФІЇ ТА ПРАВА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

Відділення історії, філософії та права НАН України належить до числа провідних структурних підрозділів Академії. Воно об'єднує установи соціогуманітарного профілю, які здійснюють поглиблене наукове дослідження вітчизняної історії та актуальних проблем соціального, політико-правового і культурно-цивілізаційного розвитку України у регіональному та глобальному контекстах.

Наукова діяльність Відділення та установ відповідного профілю здійснювалася в умовах складних перипетій історичного розвитку України та нерозривно пов'язана з долею Академії. Започаткована в період гетьманату Павла Скоропадського, розгорнута за часів радянської влади в Україні, Академія сьогодні продовжує розвиватися на якісно новому рівні вже в незалежній Українській державі. Попри значний і часто суперечливий вплив різних історичних епох, діяльність Відділення, як і діяльність усієї Академії загалом, у своїй фундаментальній основі завжди була спрямована на служіння Україні та її народу.

В інституційному відношенні сучасне Відділення бере початок від двох відділів Української академії наук, утворених 1918 р., — історично-філологічного та соціально-економічного. Установче засідання Історично-філологічного відділу відбулося 8 грудня 1918 р. Головою Відділу було обрано відомого історика акад. Д.І. Багалія, а секретарем — акад. С.Й. Смаль-Стоцького. Того ж дня

наказом гетьмана П. Скоропадського кандидатуру Д.І. Багалія було затверджено. До складу Відділу ввійшли відомі вчені академіки Д.І. Багалій (кафедра історії України), М.Ф. Біляшівський (кафедра української археології), А.Ю. Кримський (історико-філологічна кафедра та кабінет арабо-іранської філології), М.І. Петров (кафедра українського письменства), С.Й. Смаль-Стоцький (кафедра української мови).

Одразу ж було засновано перші установи Відділу, зокрема Комісію для складання словника живої української мови, Комісію для складання історичного словника української мови, Комісію для складання історично-географічного словника української землі. У 1919 р. було створено Археографічну комісію, першим головою якої став акад. Д.І. Багалій, а керівником — Т.П. Сушицький, і Гебраїстичну історичну комісію з ініціативи групи єврейських істориків і філологів. У 1921 р. акад. С.О. Єфремов започаткував Комісію для дослідів над історією громадських течій в Україні.

На установчому засіданні Соціально-економічного відділу 27 листопада 1918 р. головою було обрано акад. М.І. Туган-Барановського, секретарем — акад. О.І. Левицького (з грудня 1919 р. до липня 1921 р. — в.о. президента, у березні-травні 1922 р. — президент Академії). До складу Відділу увійшли академіки: В.А. Косинський (кафедра сільського господарства), О.І. Левицький (кафедра звичаєвого права України), Ф.В. Тарановський (кафедра порівняльної історії права), М.І. Туган-Барановський

(кафедра теоретичної економії). Протягом 1918–1920 рр. розпочали діяльність Комісія для вивчення звичаєвого права України, Комісія для вивчення соціального питання, Комісія для вивчення історії західноруського і українського права. У 1921–1925 рр. було утворено Товариство правників, Семінар для вивчення цивільного і звичаєвого права, Семінар соціальної філософії.

Важливу роль у розгортанні роботи Соціально-економічного відділу відіграв акад. М.П. Василенко, який був президентом Академії з липня 1921 р. до лютого 1922 р., головою Відділу в 1922–1923 і 1925–1929 рр., з 1920 по 1933 рр. (з перервою у 1923–1925 рр., коли був безпідставно репресований) очолював Комісію для вивчення історії західноруського і українського права (з 1931 р. — Комісія історії українського права), у 1922–1926 рр. був головою Товариства правників. У складі Історично-філологічного відділу значну науково-організаційну роботу виконував акад. М.С. Грушевський, який очолював Археографічну комісію та виступив засновником комісії старої історії України, новітньої історії України, Західної України, а також Культурно-історичної комісії.

У подальшому в Академії неодноразово відбувалися структурні зміни, які породжували нові форми організації академічної і, зокрема, соціогуманітарної науки. Так, у 1930–1933 рр. установи історичного, філософського та правового профілю входили до складу Соціально-економічного відділу¹, у 1936–1941 та 1942–1963 рр. — до Відділу суспільних наук Академії².

¹ 26 грудня 1933 р. ЦК КП(б)У прийняв рішення про перехід ВУАН на нову структурну організацію, за якою ліквідувались відділи, а разом з ними і їх структурна організація (президії відділів, цикли та їх бюро). Натомість утворювалися інститути, які підпорядковувались безпосередньо Президії ВУАН.

² З окупацією України в 1941 р. Німеччиною, Угорщиною та Румунією АН УРСР було евакуйовано у східні регіони СРСР. За постановою організаційного засідання Президії АН УРСР замість Відділу суспіль-

Чергові зміни, що відбулися у структурній організації АН УРСР в 1963 р., зумовили створення Відділу економіки, історії, філософії і права у складі Секції суспільних наук АН УРСР. Відділ включав Інститут археології (утворений у 1938 р. в ході реорганізації Інституту історії матеріальної культури ВУАН), Інститут історії (утворений у 1936 р. як Інститут історії України АН УРСР, нині — Інститут історії України НАН України), Інститут філософії (утворений у 1946 р., тепер носить ім'я видатного українського філософа Г.С. Сковороди), Інститут суспільних наук (утворений у 1951 р., нині — Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України), Сектор держави і права (у 1969 р. реорганізований в Інститут держави і права АН УРСР, що тепер названий ім'ям акад. В.М. Корецького), заповідник «Ольвія» (утворений у 1926 р., з 1938 р. — у складі Інституту археології АН УРСР, нині — Національний історико-археологічний заповідник «Ольвія»), Центральну наукову бібліотеку (утворена у 1918 р., тепер — Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського) та її філію — Наукову бібліотеку ім. В. Стефаніка у Львові (утворена у 1940 р., зараз — Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаніка).

22 квітня 1971 р. Загальні збори АН УРСР прийняли рішення перейменувати «відділи АН УРСР» у «відділення АН УРСР». Постановою Президії АН УРСР від 20.02.1975 № 72 ухвалено рішення про створення окремого Відділення економіки у складі Секції суспільних наук АН УРСР. Статут АН УРСР, затверджений постановою РМ УРСР від 30.12.1976 № 597 зі змінами та доповненнями від 17.08.1979 № 403, закріпив поділ АН УРСР на секції та відділення, серед яких було й Відділення історії, філософії та права у складі Секції суспільних наук Академії.

них наук було утворено Інститут суспільних наук у складі 6 відділів, що репрезентували інститути: історії України, археології, економіки, мовознавства, української літератури ім. Т.Г. Шевченка, українського фольклору, Кабінет по вивченню єврейської радянської літератури, мови та фольклору.

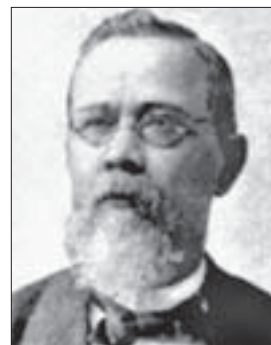
М.Ф. Біляшівський

А.Ю. Кримський

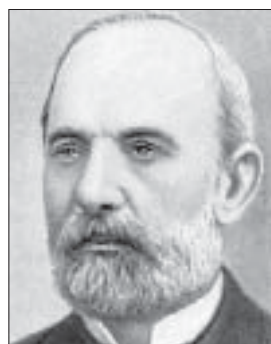
С.Й. Смаль-Стоцький

М.І. Петров

В.А. Косинський

О.І. Левицький

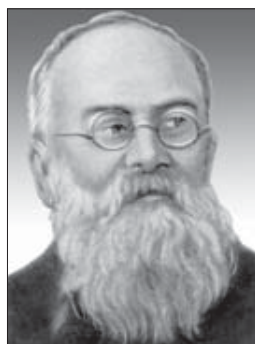
М.І. Туган-Барановський

Ф.В. Тарановський

Д.І. Багалій

М.С. Грушевський

М.П. Василенко

Науковий доробок Відділення, його установ та провідних учених, створений впродовж десятиліть наполегливої праці, є великим і багатограним. Ще на початковому етапі історії Академії в 20–30-ті роки і згодом в наступні десятиліття минулого сторіччя було створено ґрунтовну джерелознавчу базу українознавчих студій, закладе-

но міцні підвалини для розвитку української історичної науки, археології, філософії, правознавства, бібліотечної та музейної справи. Підкреслимо, що навіть за складних (передусім — для соціогуманітарних дисциплін) умов ідеологічного диктату та панування командно-адміністративної системи в СРСР академічним установам соціогуманітарного

Члени делегації УРСР на першій сесії Генеральної Асамблеї ООН. Зліва направо: чл.-кор. М.Н. Петровський, О.Д. Война, В.Я. Тарасенко, М.П. Бажан (з 1951 р. — акад.), акад. Д.З. Мануїльський. Лондон, 1946 р.

профілю вдалося досягти значних результатів у галузі історичних, археологічних, філософських, правових, соціальних досліджень, зміцненні інформаційної бази наукової діяльності, започаткуванні нових напрямів соціогуманітарного профілю.

Вагомий внесок в історичну науку в різні часи зробили академіки Д.І. Багалій, М.Ф. Біляшівський, М.С. Грушевський, П.П. Єфіменко, В.С. Іконников, Я.Д. Ісаєвич, Ю.Ю. Кондурфор, А.Ю. Кримський, І.П. Крип'якевич, І.Ф. Курас, О.І. Левицький, П.Т. Тронько, К.В. Харлампович, Д.І. Яворницький; члени-кореспонденти І.І. Артеменко, С.М. Бібиков, І.О. Гуржій, М.Н. Петровський, Л.М. Славін, П.С. Сохань, Ф.П. Шевченко, С.В. Юшков та багато інших учених. Плідно працювали правознавці академіки Б.М. Бабій, М.П. Василенко, О.М. Гуляєв, Б.О. Кістяківський, В.М. Корецький, І.О. Малиновський, Ф.В. Тарановський, члени-кореспонденти М.О. Максимейко, В.П. Маслов, П.О. Недбайло, В.Ф. Погорілко, В.В. Цветков. Помітний слід в історії вітчизняної філософської думки залишили академіки О.М. Гіляров, П.В. Копнін, В.І. Куценко, М.Е. Омеляновський, В.І. Шинкарук,

чл.-кор. Д.Х. Острянин. Значний внесок у розвиток вітчизняної політичної науки, історії політичної думки в Україні зробив академік Ю.А. Левенець.

На сучасному етапі науковий доробок Відділення примножується плідною працею істориків академіків В.А. Смолія, В.М. Литвина, членів-кореспондентів Г.В. Боряка, В.М. Даниленка, Л.А. Дубровіної, В.Ф. Колесника, М.Ф. Котляра, О.П. Реєнта, В.Ф. Солдатенка, О.П. Толочка; археологів акад. П.П. Толочка, членів-кореспондентів В.Д. Барана, Г.Ю. Івакіна, С.Д. Крижицького, О.П. Моці, В.П. Чабая; філософів академіків М.В. Поповича, В.Г. Кременя, Л.В. Губерського, А.Є. Конверського, членів-кореспондентів В.П. Андрущенко, В.С. Пазенка, О.О. Слюсаренко; правознавців академіків Ю.С. Шемшученка, В.Я. Тація, членів-кореспондентів О.Л. Копиленка, В.Ф. Опришка, В.І. Семчика, В.Ф. Сіренка, В.М. Шаповала.

Значні здобутки мають соціологи академіки В.М. Ворона, В.С. Бакіров, члени-кореспонденти М.О. Шульга, Л.В. Сохань; політологи акад. Ю.А. Левенець, члени-кореспонденти М.І. Михальченко, В.Б. Євтух.

Ефективно розвиваються під керівництвом акад. О.С. Онищенко культурологічні та славістичні студії. Важливим і перспективним дослідницьким напрямом є соціальні комунікації, де провідну роль відіграє чл.-кор. М.М. Романюк.

У радянський період унікальним на теренах СРСР став проект «Історія міст і сіл Української РСР» (у 26 т.). Це фундаментальне видання, підготовлене на базі Інституту історії АН УРСР за участю понад 100 тис. осіб під керівництвом П.Т. Тронька (з 1978 р. — акад.), у 1976 р. було удостоєне Державної премії СРСР у галузі науки і техніки.

У 1980 р. вчені Академії чл.-кор. (з 1985 р. — акад.) Ю.Ю. Кондуфор, П.С. Сохань (з 1985 р. — чл.-кор.), А.В. Лихолат, Г.Я. Сергієнко, М.Н. Лещенко, П.П. Гудзенко, В.О. Голобуцький, І.І. Артеменко (з 1982 р. — чл.-кор.), Ф.Є. Лось були удостоєні Державної премії УРСР в галузі науки і техніки за перше у повоєнні десятиліття багатотомне видання «Історія Української РСР» (у 8 т., 10 кн.). Залишаючись помітними пам'ятками історичної думки другої половини ХХ ст., обидві згадані багатотомні праці завдяки величезному обсягу фактичного матеріалу, впровадженого у науковий обіг, донині не втратили свого довідкового значення.

Ефективно працювали історики науки і техніки, очолювані акад. Й.З. Штокалом. Чотири томна «Історія вітчизняної математики» (1966–1970) здобула нагороду Міжнародної академії історії науки. Залишили слід в історії науки і техніки двотомна «Історія технічного розвитку вугільної промисловості Донбасу» (1969), узагальнюючі праці з історії електрозварювання, біології, геології, хімії, матеріалознавства тощо.

Археологічні дослідження ознаменувалися важливими науковими відкриттями, які дозволили по-новому висвітлити історію і культуру населення сучасної території України від епохи палеоліту до пізнього середньовіччя. Відкриття та ретельне вивчення слов'янських пам'яток середини I тис. н.е. — бази, на якій склалася давньоруська культу-

Засідання Головної редакційної колегії «Історії міст і сіл Української РСР», ученої ради Інституту історії АН УРСР, наукової ради Головної редакції Української радянської енциклопедії і Колегії Головного архівного управління при Раді Міністрів УРСР, присвячене підсумкам видання 26-томної «Історії міст і сіл Української РСР». Київ, 15 вересня 1975 р.

ра, — дало змогу отримати цінні дані для розроблення питань генези й розвитку давньоруських міст та їх соціально-економічної структури, економічних передумов виникнення Київської Русі, інших проблем середньовічної та ранньомодерної доби. Новими відкриттями збагатили науку археологічні дослідження в Києві. У 1971 р. у скіфському кургані Товста Могила українським археологом Б.М. Мозолевським знайдено золоту пектораль IV ст. до н.е. — справжній шедевр стародавнього ювелірного мистецтва.

Визнанням високих заслуг академічної археології стало присудження у 1977 р. ученим Академії чл.-кор. С.М. Бібікову, чл.-кор. Л.М. Славіну (помертв.), Д.Я. Телегіну, О.І. Тереножкіну, В.А. Ільїнській, М.П. Кучері,

Співробітники Інституту археології АН УРСР оглядають речі, знайдені під час розкопок кургану Товста Могила біля м. Орджонікідзе Дніпропетровської обл. В центрі — Б.М. Мозолевський із золотою пектораллю. Київ, 1977 р.

С.С. Березанській, О.Г. Шапошниковій, В.Й. Довженку Державної премії УРСР у галузі науки і техніки за тритомну синтетичну працю «Археологія Української РСР».

Відзначення 1500-літнього ювілею Києва стало потужним поштовхом до розширення киевознавчих досліджень. У 1983 р. П.П. Толочко (з 1990 р. — акад.), С.О.Висоцький, Я.Є. Боровський, С.Р. Кілієвич, Г.Ю. Івакін (з 2009 р. — чл.-кор.), І.І. Мовчан, М.А. Сагайдак, В.О. Харламов були удостоєні Державної премії УРСР у галузі науки і техніки за цикл праць з історії середньовічного Києва.

Серйозним кроком у розвитку філософських досліджень стала публікація зібрання творів видатного філософа-гуманіста XVIII ст. Г.С. Сковороди, започаткування вивчення філософської спадщини професорів Києво-Могилянської академії, яка є унікальним явищем в історії української духовної культури. Українські філософи почали ефективно розробляти проблеми етики, естетики, культурології, філософські питання природознавства. Систематично вивчалася спадщина Ф. Прокоповича, здійснено наукове опрацювання і підготовку до видання його філософських праць у трьох томах. Науко-

вою школою академіків Копніна — Шинкарука було закладено основи філософського вивчення проблем людини, світогляду, логіки та методології наукового пізнання.

У 1982 р. вчені Академії акад. В.І. Шинкарук, В.П. Іванов, В.Г. Табачковський, М.О. Булатов отримали Державну премію УРСР у галузі науки і техніки за цикл праць «Світоглядні проблеми матеріалістичної діалектики і методологія соціального пізнання».

Учені-юристи брали активну участь у підготовці цивільного, цивільно-процесуального, кримінального, кримінально-процесуального кодексів УРСР, інших кодифікаційних норм, розробляли питання правового регулювання господарських відносин. З'явився ряд цікавих праць у галузі міжнародного права. У 1977–1978 рр. Інститут держави і права АН УРСР узяв активну участь у підготовці проекту Конституції УРСР. У 1981 р. вчені Академії академік Б.М. Бабій, В.Є. Бражников, В.В. Мрига, А.П. Таранов, В.М. Терлецький (посмертно) стали лауреатами Державної премії УРСР у галузі науки і техніки за монографію «Історія держави і права Української РСР». Вагомі дослідження і цікаві наукові проекти здій-

снювалися й іншими установами соціогуманітарного профілю.

Зі здобуттям Україною незалежності у 1991 р. перед академічною соціогуманітаристикою постало завдання першорядної ваги щодо фундаментального, з урахуванням новітніх методологічних підходів та здобутків вітчизняної і зарубіжної україністики, осмислення історичного досвіду українського народу, його державницьких і культурних традицій, особливостей формування та утвердження національної ідеї, консолідації української нації, її боротьби за державницьке самоствердження, повноправну інтеграцію до європейського і світового співтовариства.

Успішне вирішення цього важливого завдання безпосередньо залежало насамперед від кардинального оновлення інституційної бази соціогуманітарних досліджень. Як результат цілеспрямованих зусиль Президії Академії та її президента акад. Б.Є. Патона, склад наукових установ у сфері соціогуманітарних наук суттєво поповнився. Зокрема, наприкінці 80-х — на початку 90-х років ХХ ст. з'явилася низка нових установ у складі Відділення історії, філософії та права Академії: Інститут соціології АН УРСР (створений у 1990 р. на базі соціологічних підрозділів Інституту філософії АН УРСР), Центр пам'яткознавства АН УРСР і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (1991), Відділення релігієзнавства Інституту філософії АН УРСР (1991), Інститут національних відносин і політології АН України (1991, з 1997 р. — Інститут політичних і етнонаціональних досліджень, якому в 2005 р. присвоєно ім'я його засновника академіка І.Ф. Кураса) та інші установи.

Відбулися й інші структурні зміни, які відобразили пріоритетність нових дослідницьких напрямів. Так, у 1990 р. Інститут історії АН УРСР було перейменовано на Інститут історії України АН УРСР — з урахуванням того, що в умовах духовного оновлення українського суспільства ця установа розгорнула комплексне вивчення історичного минулого України. Того ж року істо-

Президент України Л.М. Кравчук складає присягу на Конституції України і Пересопницькому Євангелії, яке зберігається в Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського. Київ, 1991 р.

рико-археологічний заповідник «Ольвія» було відокремлено від Інституту археології АН УРСР та перетворено на самостійну установу. У лютому 1992 р. на базі Відділу античної та середньовічної археології Криму Інституту археології АН України створено Кримський філіал Інституту археології АН України. В 1993 р. Інститут суспільних наук АН України було реорганізовано в Інститут українознавства АН України з присвоєнням йому імені академіка І.П. Крип'якевича.

Сьогодні Відділення є найбільшим за кількістю наукових установ та чисельністю співробітників у Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України. Станом на початок 2013 р. до складу Відділення входять 22 установи, в яких працює 3071 особа, в тому числі 1410 наукових працівників, з яких 194 доктори і 686 кандидатів наук. Списковий склад членів Відділення нині

налічує 12 дійсних членів та 26 членів-кореспондентів НАН України.

Бюро Відділення спрямовує діяльність установ на відпрацювання комплексної програми поступу українського суспільства у ХХІ ст. Учені Відділення наполегливо аналізують новітні тенденції і явища сучасного суспільно-політичного, соціально-економічного та культурного життя, розробляють стратегічні прогнози, концептуальні моделі та алгоритми розв'язання завдань у розвитку політико-правової системи, державного управління, освіти, науки та культури. Саме в працях науковців Відділення комплексно і якнайповніше обґрунтовано ідеї піднесення ролі соціогуманітарних чинників у всіх сферах життєдіяльності українського суспільства, культурного прогресу як визначального рушія інноваційного поступу України у ХХІ ст.

Новітні досягнення в галузі історичної науки пов'язані, насамперед, з виходом на принципово новий рівень концептуального осягнення вітчизняного минулого, що є основою формування сучасної культури історичного мислення, його деміфологізації. Провідними установами історичного профілю у Відділенні є Інститут історії України НАН України, очолюваний акад. В.А. Смолієм, та Інститут археології НАН України під керівництвом акад. П.П. Толочка. Спільними зусиллями цих інститутів вироблено сучасну наукову концепцію історії України від давнини до сучасності. Значний комплекс наукових досліджень та заходів з охорони багатой історико-археологічної спадщини Півдня України здійснюють Кримський філіал Інституту археології НАН України, очолюваний чл.-кор. В.П. Чабаєм, Національний історико-археологічний заповідник «Ольвія» (директор — Г.С. Лисікова) та найстаріша за часом заснування (1825 р.) музейна установа України — Одеський археологічний музей НАН України (директор — д.і.н. І.В. Бруяко).

В установах історичного профілю Відділення розробляються теоретичні й методичні проблеми археографії та джерелознавства, здійснюється виявлення, опрацювання та

публікація писемних пам'яток вітчизняної історико-культурної спадщини, дослідження проблем повернення в Україну документів і пам'яток, що становлять історико-культурне і духовне надбання українського народу, видання зарубіжних джерел з історії соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку, міжнародних зв'язків України.

Створена у 2011 р. на базі Інституту європейських досліджень НАН України Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України» під керівництвом д.і.н. А.І. Кудряченка успішно розгорнула комплексні дослідження проблем динаміки всесвітньо-історичного процесу, історичних зв'язків України з країнами і народами світу, актуалізації та впровадження передового світового цивілізаційного досвіду у практику суспільно-політичного і культурного життя України.

Науково-методичні та прикладні проблеми пам'яткоохоронної роботи опрацьовує Центр пам'яткознавства НАН України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (директор — к.і.н. О.М. Титова).

Багатопротильністю досліджень історико-культурної спадщини як фактора формування національної свідомості, проблем теорії та історії української культури, суспільно-політичних та національно-визвольних рухів на Західних землях України в контексті загальноукраїнських і європейських соціально-економічних, політичних, культурних та етноконфесійних процесів відзначається Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України у Львові, очолюваний д.і.н. М.Р. Литвином.

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, який у різний час успішно очолювали академіки І.Ф. Курас та Ю.А. Левенець, всебічно опрацьовує проблеми суспільно-політичного та етнонаціонального розвитку України в контексті геополітичних змін, модернізаційних та глобалізаційних процесів ХХ — поч. ХХІ ст.

Важливу роль у теоретичному обґрунтуванні і практичному забезпеченні розвитку української правової системи, вдосконаленні вітчизняного законодавства відіграють

дослідження Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України (директор — акад. Ю.С. Шемшученко) — провідної науково-дослідної установи юридичного профілю в Україні. Ефективно працює створений Інститутом Київський університет права НАН України (ректор — к.ю.н. Ю.Л. Бошицький).

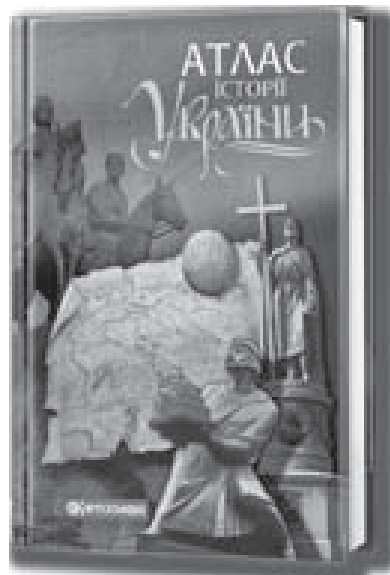
В умовах динамічних трансформаційних змін, які відбуваються в Україні, особливого значення набуло вивчення стану та напрямів соціальної еволюції сучасного українського суспільства. Ці проблеми під керівництвом акад. В.М. Ворони плідно досліджує Інститут соціології НАН України — продовжувач давніх традицій української соціологічної науки.

Вагоме значення мають новітні напрацювання, що здійснюються в Інституті філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України під керівництвом акад. М.В. Поповича. Вони спрямовані на філософське осмислення сучасного світу, буття в ньому українського народу, опанування національного духовного досвіду, інтегрування в життя сучасного суспільства духовних надбань минулих поколінь.

Центр гуманітарної освіти НАН України (директор — д.філос.н. В.А. Рижко) результативно поєднує підготовку аспірантів установ НАН України з філософських дисциплін з оригінальними дослідженнями в галузі постнекласичних методологій та гуманітарної експертизи.

Проблеми релігії і церкви, етноконфесійних відносин в Україні та їх гармонізації успішно розв'язує профільний науковий підрозділ — Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України під керівництвом д.філос.н. А.М. Колодного.

Здійснюються комплексні міждисциплінарні дослідження історії та культури країн Сходу, сучасного соціально-економічного розвитку країн та регіонів Сходу, історичних, мовних і культурних зв'язків між Україною та народами Сходу, а також історії українського сходознавства. Спеціальна увага приділяється дослідженню історії та культури народів Криму, їхніх зв'язків з цивілізаці-

«Атлас історії України» — видання, підготовлене в 2012 р. за участі фахівців академічних інститутів історії України та археології (голова редколегії — акад. В.А. Смолій). Атлас є першою систематизованою збіркою майже 150 карт, яка охоплює історію України від кам'яного віку до сьогодення

ями Сходу, проблемам сучасного розвитку кримськотатарського та інших народів Криму, питанням збереження їхньої самобутності та інтеграції в українське суспільство.

Важливу роль у задоволенні зростаючих культурно-інформаційних потреб українського соціуму, формуванні в Україні суспільства знань відіграють Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського та Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника, які в останні десятиріччя перетворилися на потужні науково-інформаційні комплекси.

Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, діяльністю якої довгий час керував акад. О.С. Онищенко (нині Бібліотеку очолює к.і.н. В.І. Попик), за обсягом фондів, що складає 15,2 млн одиниць зберігання, належить до числа найбільших бібліотек світу. НБУВ має найповніше в державі зібрання пам'яток слов'янської писемності та рукописних книг, архіви та книжкові колекції видатних діячів української і світової науки та культури.

Київські глаголичні листки (IX–X ст.) — одна з найдавніших глаголичних пам'яток старослов'янської писемності, що зберігаються у фондах НБУВ. Зліва направо: листки 1, 3, 7 зворот

Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаніка, яку очолює чл.-кор. М.М. Романюк, є найбільшою книгозбірнею західного регіону України, науково-інформаційним та дослідницьким центром загальнонаціонального значення. У її фондах, які нараховують понад 8,5 млн одиниць зберігання, міститься найбагатша у світі колекція україніки, зокрема української та зарубіжної періодики XIX — першої половини XX ст., унікальні колекції творів українського і світового мистецтва, рукописів XIII–XX ст.

Показовим для наукового, суспільно-політичного та культурного життя України впродовж останнього десятиріччя стало стрімке піднесення академічної словниково-енциклопедичної справи. Важливим кроком на цьому шляху стало утворення в 2005 р. на базі Координаційного бюро Енциклопедії сучасної України НАН України Інституту енциклопедичних досліджень НАН України (директор — к.ф.н. М.Г. Железняк) — установи, яка аналізує та узагальнює світовий і національний досвід енциклопедичної справи, розробляє науково-методичні засади укладання енциклопедичних видань різного типу, координує підготовку цих видань в Україні.

Особливе місце в діяльності Відділення посіла підготовка концептуальних та про-

гностичних матеріалів загальнонаціонального, державного значення. Провідні вчені Відділення розробили проекти Концепції здійснення політичної реформи, Концепції і Програми розвитку гуманітарної сфери, Концепції етнонаціонального розвитку України, спільно з Держкомтелерадіо України — проекту Концепції державної інформаційної політики. Відділення взяло активну участь у підготовці Національних доповідей НАН України «Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави», «Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015»,

Апостол. — Львів: друкарня Івана Федорова, 1574 р.
З фондів ЛННБ ім. В. Стефаніка

Під час спільного засідання вчених рад академічних інститутів держави і права ім. В.М. Корецького, політичних і етнологічних досліджень ім. І.Ф. Кураса, історії України, присвяченого обговоренню проекту Національної доповіді НАН України «Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015». Зліва направо: академік-секретар Відділення акад. О.С. Онищенко, віце-президент НАН України, голова Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України акад. В.М. Геєць, директор ІДП ім. В.М. Корецького НАН України акад. Ю.С. Шемшученко, директор ІІІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України акад. Ю.А. Левенець. Київ, 28 січня 2010 р.

«Національний суверенітет України в умовах глобалізації», у розробленні проекту Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року.

Важливим внеском у піднесення гуманітарної науки і культури стало створення фундаментальних багатотомних узагальнюючих праць та джерельних видань з історії та культури України. Зокрема, видано «Давню історію України» у 3 т., серію «Україна крізь віки» у 15 т., «Історію українського козацтва» у 2 т., «Історію українського селянства» у 2 т., «Україна і Росія в історичній ретроспективі» у 3 т., «Політичну історію України. ХХ століття» у 6 т. Вийшли друком «Юридична енциклопедія» у 6 т., «Українська дипломатична енциклопедія» в 2 т., «Великий юридичний енциклопедичний словник», «Антологія української юридичної думки» в 10 т. Опубліковано «Історію Львова» у 3 т., історико-біографічний енциклопедичний довідник «Київ».

Завершено роботу щодо реалізації загальноакадемічного проекту видання серії «Вибрані наукові праці академіка В.І. Вернадського» у 10 т., 16 кн. до 150-річного ювілею

видатного вченого. Видано 9 томів «Енциклопедії історії України», 13 томів «Енциклопедії сучасної України», 88 книг науково-документальної серії «Реабілітовані історією», 9 томів у 12 книгах серії «Історія Національної академії наук України», які охоплюють період 1918–1955 рр., 16 томів серії «Рукописна та книжкова спадщина України: Археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів». Здійснюється підготовка і видання інших багатотомних праць: «Звід пам'яток історії та культури України» у 28 т., творів М.С. Грушевського у 50 т., творів Д.І. Яворницького у 20 т., «Архів Коша Нової Запорозької Січі» в 30 т., «Український Дипломатарій XVI–XVIII ст. Універсали та листи українських гетьманів і полковників» в 25 т., «Джерела з історії Південної України XVIII–XX ст.» у 30 т., «Усна історія Степової України» у 20 т.

На виконання Указу Президента України від 02.01.2013 № 1/2013 «Про Велику українську енциклопедію» та відповідних рішень Президії НАН України за активної участі установ Відділення розпочалася робота над

«Вибрані наукові праці академіка В.І. Вернадського» у 10 т., 16 кн. Установами Відділення підготовлено та видано у 2011–2012 рр. 1-й том «Володимир Іванович Вернадський і Україна. У двох книгах», 2-й том «Володимир Іванович Вернадський. Листування з українськими вченими. У двох книгах», 9-й том «Володимир Іванович Вернадський. Щоденники (1917–1921)», 10-й том «Бібліографія праць В.І. Вернадського. Література про життя та діяльність»

реалізацією фундаментального академічного науково-видавничого проекту щодо створення багатотомної Великої української енциклопедії.

Інститут соціології НАН України щорічно здійснює національний соціологічний моніторинг, результати якого знаходять узагальнення у виданнях серії «Українське суспільство. Соціологічний моніторинг». Інститут бере участь у масштабному міжнародному соціологічному проекті «Європейське соціальне дослідження», підсумки якого публікуються у виданнях серії «Тенденції соціальних змін в Україні та Європі: за результатами Європейського соціального дослідження».

Загалом установи Відділення видають щорічно до 150 монографій загальним обсягом близько 3,5 тис. обл.-вид. арк., зокрема до 20 монографій і збірників обсягом близько 500 обл.-вид. арк. за кордоном, понад 160 підручників, довідників, видань науково-популярної літератури, до 20 брошур, рекомендацій, методик, до 5 тис. статей (у тому

числі близько 400 — за кордоном), 18 наукових журналів і близько 40 видань, що продовжуються, — щорічників, альманахів, наукових записок, збірників.

Відділення та його установи здійснюють копітку роботи з координації фундаментальних і прикладних досліджень, визначення наукових пріоритетів, перспективних наукових завдань і науково-методичних підходів до їх розв'язання. На базі установ Відділення діють Інформаційно-бібліотечна рада НАН України, Український національний комітет візантиністів, Український комітет славістів, Український національний комітет з вивчення країн Центральної і Південно-Східної Європи, Археографічна комісія НАН України, Комісія НАН України з наукової спадщини академіка В.І. Вернадського, Комісія НАН України з вивчення українсько-польських історичних та культурних зв'язків, Комісія з вивчення історії українського права, Українсько-румунська комісія з історії, археології, етнології та фольклористики. Установи Відділення відіграють визначальну роль у діяльності Українського філософського товариства, Української асоціації політологів, Соціологічної асоціації України, Національної спілки краєзнавців України, Українського біографічного товариства, Української асоціації релігієзнавців, низки спеціальних галузевих наукових товариств.

Важливе місце в діяльності Відділення належить співробітництву з галузевими академіями, міністерствами і відомствами, науковими товариствами, що дає змогу ефективно об'єднувати навколо Відділення інтелектуальний потенціал відомчої та університетської науки, здійснювати координацію наукових досліджень. Особливого розвитку набула творча співпраця з національними академіями правових та педагогічних наук України, Національним інститутом стратегічних досліджень, профільними комітетами та Інститутом законодавства Верховної Ради України, міністерствами освіти і науки, культури, закордонних справ, Державною архівною службою України, Товариством «Знання»

Під час урочистостей з нагоди 17-ї річниці заснування Київського університету права НАН України. У центрі стоїть — ректор Університету проф. Ю.Л. Бошицький, справа від нього — директор Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України акад. Ю.С. Шемшученко. Київ, грудень 2012 р.

України, Українським товариством охорони пам'яток історії та культури.

Академічні соціогуманітарні інститути чимало уваги приділяють впровадженню теоретичних досягнень у практику освіти і культури. Зокрема, у складі Відділення успішно функціонує Київський університет права НАН України, при Інституті філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України діє Вища школа філософії, при Інституті соціології НАН України — Вища школа соціології.

Стрімке піднесення соціально-гуманітарних досліджень у НАН України створило умови для значного розширення співпраці з провідними зарубіжними науковими та освітніми інституціями і культурологічними центрами, інтенсивнішого залучення установ Відділення до міжнародної наукової кооперації. Помітне місце в міжнародній співпраці установ Відділення посідає співробітництво у межах Міжнародної асоціації академій наук (МААН). Установи Відділення беруть активну участь у щорічних спільних конкурсах НАН України і Російського

гуманітарного наукового фонду (РГНФ), започаткованих за сприяння МААН. Також під егідою МААН працює Асоціація історичних інститутів країн СНД, створена внаслідок співпраці Інституту історії України НАН України з Інститутом загальної історії РАН. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського забезпечує діяльність Ради директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академій наук — членів МААН. Відділення здійснює функції координатора співпраці НАН України з Міжнародним союзом академій наук (Union Academique Internationale — International Union of Academies, UAI-IUA). Зокрема, представники Відділення беруть участь у засіданнях Генеральних асамблей Союзу, роботі його комітетів соціогуманітарного профілю.

Провідні вчені Відділення входять до складу авторитетних зарубіжних наукових організацій. Зокрема, акад. В.Г. Кремень є іноземним членом Російської академії освіти; акад. О.С. Онищенко — членом Європейської

Голова Верховної Ради України акад. В.М. Литвин, Президент Національної Ради Республіки Австрія Барбара Праммер, академік-секретар ВІФП НАН України акад. О.С. Онищенко на презентації книжково-інформаційної виставки «Україна – Австрія: культурні взаємодії» у НБУВ. Київ, 5 жовтня 2011 р.

академії наук, мистецтв і літератури, іноземним членом Македонської академії наук і мистецтв; акад. М.В. Попович — членом Міжнародної академії філософії (Єреван — Амстердам — Берклі); акад. В.Я. Тацій — членом Міжнародної асоціації кримінального права (Париж); акад. П.П. Толочко — іноземним членом Російської академії наук, членом-кореспондентом Німецького археологічного інституту (Берлін), членом Академії Європи (Лондон); акад. Ю.С. Шемшученко — іноземним членом РАН, членом-кореспондентом Міжнародної академії порівняльного права (Гаага), Міжнародної академії астронавтики (Стокгольм — Париж); чл.-кор. В.Д. Баран — членом-кореспондентом Німецького археологічного інституту; чл.-кор. М.Ф. Котляр — іноземним членом Польського нумізматичного товариства (Варшава).

Велике значення у діяльності Відділення має організація представницьких наукових

форумів, конференцій, круглих столів. Спільно з Українським комітетом славистів Відділення надає всебічне сприяння у підготовці та проведенні міжнародних з'їздів славистів. Зокрема, у роботі ювілейного XV з'їзду, який відбувся у серпні 2013 р. у Мінську, взяла участь делегація НАН України, у складі якої були провідні учені Відділення. Значний суспільний резонанс отримало щорічне проведення представницьких наукових конференцій до Дня Конституції та річниць незалежності України, Дня слов'янської писемності і культури; Сходознавчих читань, Курасівських читань, Наукових читань імені академіка Я.Д. Ісаєвича, Біографічних читань пам'яті В.С. Чижка; міжнародних конференцій з бібліотечної та інформаційної справи.

Ряд провідних учених Відділення стали лауреатами Державної премії України в галузі науки і техніки: В.Д. Баран (з 1995 р. — чл.-кор.), О.М. Приходнюк, Д.Н. Козак, Є.В. Максимов, Б.В. Магомедов, С.П. Пач-

Лауреати Державної премії України в галузі науки і техніки 2004 р. з президентом НАН України акад. Б.Є. Патонем, міністром освіти і науки України С.М. Ніколаєнком, президентом Академії педагогічних наук України акад. В.Г. Кременем. Київ, 2005 р.

кова, Р.В. Терпиловський, А.Т. Сміленко (1991 р., за монографію «Слов'яни Південно-Східної Європи у переддержавний період»); іноземний член Академії О.Й. Прицак (1993 р., за цикл праць «Україна і Схід»); акад. І.Ф. Курас, чл.-кор. В.М. Литвин (з 2003 р. — акад.), М.Ф. Дмитрієнко (1999 р., за серію монографій «Українська фалеристика та боністика» (у співавторстві з Д.В. Табачником)); акад. В.А. Смолій, чл.-кор. О.П. Реєнт, чл.-кор. М.Ф. Котляр, С.В. Кульчицький, В.М. Даниленко (з 2003 р. — чл.-кор.), О.В. Русіна, О.П. Толочко (з 2009 р. — чл.-кор.), чл.-кор. В.Д. Баран (2001 р., за цикл праць «Україна крізь віки»); акад. П.П. Толочко, чл.-кор. С.Д. Крижицький, Д.Н. Козак, О.П. Моця (з 2003 р. — чл.-кор.), В.Ю. Мурзін, Г.Ю. Івакін (з 2009 р. — чл.-кор.), А.С. Русяєва, В.В. Отрощенко, В.О. Круц (2002 р., за цикл праць «Давня історія України» та «Етнічна історія давньої України»); академіки В.Я. Тацій, Ю.С. Шем-

шученко, чл.-кор. В.Ф. Погорілко, чл.-кор. В.І. Семчик, В.П. Нагребельний, В.Н. Денисов, І.Б. Усенко, О.М. Мироненко, В.П. Горбатенко, М.П. Зяблюк (2004 р., за багатомну наукову працю «Юридична енциклопедія»); акад. В.Г. Кремень (2005 р., за 6-томне видання «Енциклопедія етнологічного роззнавства» (у співавторстві)); акад. О.С. Онищенко, Л.Й. Костенко (2008 р., за роботу «Фізичні методи і комп'ютерні засоби реєстрації, зберігання і використання великих обсягів інформації» (у співавторстві)).

Напрацювання установ Відділення, розбудований ними впродовж багатьох років потужний потенціал української соціогуманітаристики дають змогу успішно розв'язувати важливі наукові проблеми та завдання загальнонаціонального, державного рівня. У довгостроковій перспективі провідним напрямом наукового пошуку Відділення стануть дослідження політико-правових, соціокультурних та історичних аспектів всебічної

модернізації держави і суспільства в Україні, вивчення характеру взаємовідносин у тріаді «особа — суспільство — держава» як одного з головних індикаторів розвитку країни та її соціуму, розроблення системних пропозицій щодо державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства, оптимізації його відносин з державою.

У центрі уваги перебуватимуть також проблеми прогнозування динаміки політичних, соціальних змін і суспільної свідомості; завдання утвердження національної ідеї і громадянської солідарності; піднесення інтелектуального і духовного потенціалу нації; проблеми культурно-цивілізаційного діалогу ХХІ ст. та інтеграції України у світове співтовариство.

Особливого значення набуває вивчення шляхів консолідації українського суспільства, формування нового рівня світоглядної, політичної, управлінської культури громадян України; захисту прав та інтересів людини; гармонізації міжетнічних і міжконфесійних відносин в Україні, безконфліктного розв'язання мовних проблем і забезпечення

мовно-культурних потреб населення; збереження етнокультурної ідентичності українців та етнічних меншин України.

Отже, Відділення історії, філософії та права НАН України зустрічає 95-річчя Академії вагомими здобутками та широкими творчими планами. Їх реалізація й надалі визначатиме провідну роль Відділення та НАН України у комплексному дослідженні соціально-економічного, політичного, культурного та етнонаціонального розвитку України, осмисленні трансформаційних процесів, що відбуваються у вітчизняному соціумі, виробленні стратегічних прогнозів і розробленні оптимальних моделей соціально-економічного і суспільно-політичного розвитку, науковому забезпеченні реалізації державної політики, спрямованої на розбудову в Україні якісно нового суспільства постіндустріальної, інформаційної доби, здатного до сприйняття і реалізації загальнолюдських цінностей, передових моделей і стандартів цивілізаційного розвитку.